

УДК 347.9

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ В НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено дослідженню реалізації принципу нотаріальної таємниці в нотаріальному процесі. Розкривається зміст поняття «нотаріальна таємниця» як одного з основоположних принципів здійснення нотаріальної діяльності. Автором вносяться пропозиції щодо заповнення прогалін у питанні охорони нотаріальної таємниці та вдосконалення чинного законодавства про нотаріат, що регулює дане питання.

Ключові слова: нотаріус, нотаріальна таємниця, принцип, нотаріальна дія, нотаріальне провадження, нотаріальна процедура.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена тим, що вивчення нотаріальної таємниці є важливим питанням в нотаріальній науці, зокрема зміни, які вносилися до чинного законодавства щодо регламентації правовідносин у цій сфері. Сьогодні в Україні точаться наукові дискусії та фахові розмови щодо інституту нотаріату, так як у сучасних умовах розвитку ринкових відносин та громадянського суспільства професія нотаріуса в Україні зайняла особливе місце серед юридичних професій, а збереження нотаріальної таємниці є гарантією здійснення нотаріусами вчинених нотаріальних дій, адже за недодержання професійної таємниці нотаріуси ризикують анулюванням Міністерством юстиції України свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Метою статті є спроба проаналізувати нотаріальну таємницю, теоретичні та практичні аспекти принципу збереження таємниці нотаріальної дії, а також вивчити суть цього принципу, проаналізувати вплив прогалін законодавства на практичну діяльність нотаріусів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науці питанню нотаріальної таємниці присвячено багато наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них насамперед можна назвати таких як Баранкова В. В., Бондарева В. М., Зілковська К. Л., Ільєва Н. В., Комаров В. В., Остапенко О. Є., Парасюк В. М., Фурса С. Я., Горбань Н. С. та ін.

Виклад основного матеріалу. Щодня до нотаріусів і посадових осіб, на яких покладено виконання деяких нотаріальних дій, звертаються тисячі громадян та представники юридичних осіб за посвідченням правочинів, за засвідченням копій документів або за вчиненням інших нотаріальних дій. З моменту свого виникнення нотаріат являє собою унікальний інститут превентивного правосуддя, покликаний забезпечувати чітку реалізацію прав і законних інтересів учасників цивільного обороту з метою по-

передження звернення останніх до судових інстанцій за захистом. Здійснюючи від імені держави передбачені законодавством нотаріальні дії, нотаріуси є ключовою ланкою ефективно функціонуючої правової системи і невід'ємним елементом демократичної правової держави.

Вчинення нотаріальних дій в Україні – покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). Нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, а також здійснює функції державного реєстратора прав на нерухоме майно у порядку та випадках, встановлених Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [1].

Зміни, внесені до чинного законодавства, зокрема й до Закону України «Про нотаріат», суттєво змінили правове регулювання питання нотаріальної таємниці. З огляду на це актуальність обраної для дослідження теми полягає в розкритті питання нотаріальної таємниці в аспекті чинного законодавства України, а також окресленні проблемних питань українського законодавства щодо нотаріальної таємниці та шляхів їх вирішення.

Визначальний принцип необхідності захисту особистих таємниць громадян, які довіряються представникам певних професій у зв'язку зі здійсненням ними їх професійної діяльності, отримав відповідне вираження в нотаріальному процесуальному праві у формі принципу нотаріальної таємниці.

Одним із важливих елементів є принцип таємниці нотаріальної дії. Водночас його гарантією є те, що наслідки протиправного розголошення відомостей, які утворюють нотаріальну таємницю, мають негативний характер і пов'язані з притягненням винного нотаріуса або іншої особи, причетної до вчинення нотаріальної дії, до юридичної відповідальності.

Вимога обмеженості доступу до відомостей, які утворюють нотаріальну таємницю, означає переважно, що відомості про факт звернення до нотаріуса, суть і зміст його консультації, відомості про нотаріальну дію та, як наслідок, документи, які оформлюються в процесі дії чи консультації (матеріальні носії конфіденційної, таємної інформації), не можуть бути розголошені тими, кому в силу їх службового, професійного або іншого обов'язку зазначена інформація стала відома. Інакше кажучи, збереження таємниці вчиненої нотаріальної дії як принцип нотаріального процесу формалізується також як найважливіший обов'язок нотаріуса.

В юридичній літературі під нотаріальною таємницею розуміють відомості конфіденційного характеру про людину, яка звернулася до нотаріальної контори, про вид наданих їй послуг, зміст документів, третіх осіб тощо, про які стало відомо державному чи приватному нотаріусу, а також службовим особам, які здійснюють нотаріальні дії. Такі відомості підлягають розголошенню лише в прямо передбачених законодавством випадках і певному колу осіб [2].

Стаття 8 Закону України «Про нотаріат» визначає, що нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо. З огляду на це важливо виокремити таких суб'єктів, зобов'язаних зберігати нотаріальну таємницю: нотаріус; особи, яким надано право вчиняти окремі види нотаріальних дій; особи, залучені до участі у вчиненні нотаріальних дій; особи, які дізналися про предмет нотаріальної таємниці, у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи іншої роботи; інші особи, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Вимога додержання таємниці вчинюваної нотаріальної дії стосується не тільки змісту дії, а й самого факту її вчинення. При здійсненні юридичних дій нотаріусом безпосередньо стають відомо багато фактів приватного життя людини, без знання яких неможливо здійснення ним своїх професійних повноважень. Людина змушена надати документи, в яких можуть міститися відомості, що становлять лікарську таємницю або банківську, або просто розголошення яких було б небажане. Тому виділяється особливо таємниця нотаріальної дії, покликана забезпечувати

недоторканість приватного життя індивідуума. Дане правило присутнє в законодавстві багатьох країн світу [3].

Нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення під час здійснення нотаріального провадження, адже вона підкріплює довіру громадян до нотаріату та є одним із важливих правил діяльності самого нотаріуса, що забезпечує його авторитет. Особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в управлінні юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в урочистій обстановці приносить присягу, у якій присягає зберігати професійну таємницю. Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, несуть професійну відповідальність за розголошення таємниці вчинюваних нотаріальних дій [2, с. 78].

На думку В. М. Парасюка, нотаріальна таємниця, поряд із адвокатською, банківською та медичною відноситься до різновидів професійної таємниці. Як відомо, професійна таємниця – це матеріали, документи, інші відомості, якими користується особа в процесі виконання своїх професійних обов'язків, які забороняється розголошувати у будь-якій формі [4].

Відповідно до частин 2 та 3 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» обов'язок зберігати нотаріальну таємницю покладається на:

- нотаріуса;
- посадових осіб органів місцевого самоврядування (у разі вчинення цими особами нотаріальних дій відповідно до ст. 74 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»);
- консульські установи та дипломатичні представництва України (у разі вчинення нотаріальних дій, також обов'язок додержання нотаріальної таємниці закріплено в ст. 46 Указу Президента України «Про консульський статут України»);
- головних лікарів, їхніх заступників із медичної частини або чергових лікарів лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, будинків для осіб похилого віку та інвалідів, начальників госпіталів, директорів або головних лікарів будинків для осіб похилого віку та інвалідів (у разі вчинення нотаріальної дії);
- капітанів морських, річкових суден, що ходять під прапором України (у разі вчинення нотаріальної дії);
- начальників пошукових або інших експедицій (у разі вчинення нотаріальної дії);
- командирів (начальників) військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів (у разі вчинення нотаріальної дії);
- начальників установ виконання покарань (у разі вчинення нотаріальної дії);
- начальників слідчих ізоляторів (у разі вчинення нотаріальної дії);
- стажиста нотаріуса;

– осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи;

– осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій як свідків;

– інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

З наведеного постає, що обов'язок зберігати нотаріальну таємницю поширюється на будь-яких осіб, яким стала відома відповідна інформація. У ч. 2 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» встановлено обов'язок зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо діяльність особи обмежується наданням правової допомоги або ознайомленням із документами, і нотаріальна дія чи дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялася.

Отже, після звернення за вчиненням нотаріальної дії обов'язок зберігати нотаріальну таємницю виникає в будь-яких осіб, яким стала відома інформація, що становить предмет нотаріальної таємниці. Правове значення нотаріальної таємниці є надзвичайно вагомим. Нотаріальна таємниця має безпосередній вплив на вчинення нотаріального провадження та порядок його організації.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. Закон України «Про нотаріат» питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці врегулює нечітко, оскільки містить відсилочну норму. Так, винні в порушенні нотаріальної таємниці особи несуть відповідальність у встановленому законом порядку. Водночас на сьогодні відсутній закон, який чітко врегулював би питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці. Питання відповідальності винних осіб можна розглядати, керуючись загальними нормами українського законодавства. Доцільно застосовувати до таких осіб загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду. Відповідно до ст. 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала. Нотаріусу під час нотаріального процесу за участю перекладача потрібно роз'яснювати відповідальність перекладача на підставі ст. 1166 ЦК. Що ж стосується стажиста та помічника, то в укладеному із ними трудовому контракті потрібно закріплювати цю норму.

Порушення нотаріусом таємниці вчинення нотаріальних дій є підставою для анулювання свідчення про право на заняття нотаріальною діяльністю згідно зі ст. 12 Закону України «Про нотаріат».

Додержання таємниці нотаріальних дій полягає в тому, що нотаріальні дії необхідно виконувати лише в присутності зацікавленої особи (або осіб), і лише в разі необхідності – у присутності тих, хто їм допомагає (представників, пе-

рекладачів, громадян, які підписують документи за хворих чи неписьменних, та інших осіб). Ніхто зі сторонніх осіб не має права спостерігати за ходом нотаріальної процедури.

Цю вимогу нотаріус зобов'язаний виконувати незалежно від того, чи здійснює він нотаріальну дію в приміщенні контори або ж за її межами. Відповідно, учасники нотаріального процесу мають право наполягати на створенні умов, що виключатимуть розголошення відомостей, які вони збираються тримати в секреті. Дотриманню таємниці вчинення нотаріальних дій повинні сприяти умови праці нотаріуса. Міністерство юстиції України закріпило на законодавчому рівні організаційні моменти роботи приватних нотаріусів у Положенні про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності від 23.03.2011 р. № 888/5. З метою підвищення культури обслуговування населення та забезпечення законних інтересів фізичних та юридичних осіб законодавцю доцільно закріпити відповідні вимоги щодо робочих місць державних нотаріусів, оскільки на практиці виникає ситуація, коли умови праці державних нотаріусів унеможливають виконання покладених на них Законом України «Про нотаріат» обов'язків. Адаже як можна забезпечити збереження таємниці вчинення нотаріальних дій, якщо в одному приміщенні державної нотаріальної контори ведуть прийом кілька нотаріусів одночасно? [5].

У Законі України «Про нотаріат» також йдеться про майнову відповідальність нотаріусів, яка настає за збитки, заподіяні клієнтам, незаконні дії або недбалість. Державні нотаріуси відшкодовують збитки у порядку регресу, а приватні нотаріуси відповідно до ст. 27 Закону України «Про нотаріат» відшкодовують збитки в повному обсязі [1].

Вагомим кроком вперед є внесення змін до законодавства щодо виконавчого провадження після неодноразового звернення уваги науковців щодо існування проблеми закріплення в ст. 8 ЗУ «Про нотаріат» державних виконавців як одних із суб'єктів, яким потрібно надати право на отримання певної інформації, що охорояється нотаріальною таємницею. Через відсутність такої норми на практиці неодноразово виникали спори.

Так, наведемо для прикладу судове рішення Лисичанського міського суду Луганської області від 23.08.2014 р. Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про виконавче провадження» в.о. начальника відділу державної виконавчої служби у разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження за власної ініціативи звернувся до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Оскільки інформації щодо правонаступника державний виконавець не мав, він направив запит до Лисичанської нотаріальної контори про надання інформації щодо ви-

значення правонаступників померлої особи. Нотаріусом було відмовлено в наданні вищевказаної інформації на підставі ст. 8 ЗУ «Про нотаріат». Тому в.о. начальника відділу державної виконавчої служби звернувся до Лисичанського міського суду з заявою про заміну сторони виконавчого провадження її правонаступником, посилаючись на відмову нотаріуса давати відповідь на запит. Суд, керуючись нормами законодавства, відмовив в заміні сторони виконавчого провадження, у зв'язку з необґрунтованістю вимог.

Так, 5 жовтня 2016 року набрав чинності Закон України «Про виконавче провадження», яким передбачено зміни до Закону України «Про нотаріат» та Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». На сьогоднішній день, згідно з ч. 3 ст. 18 ЗУ «Про виконавче провадження»: «Обов'язки і права виконавців, обов'язковість вимог виконавців: 3) з метою захисту інтересів стягувача одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, посадових осіб, сторін та інших учасників виконавчого провадження необхідні для проведення виконавчих дій пояснення, довідки та іншу інформацію, в тому числі конфіденційну» [7]. Так само внесено зміни і до абзацу 13 статті 8 Закону України «Про нотаріат»: «Нотаріус на письмовий запит органів доходів і зборів, державного виконавця, приватного виконавця надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування».

Висновки. Нотаріальна діяльність є різновидом правозастосовчої, юрисдикційної діяльності, яка зачіпає найбільш важливі та істотні аспекти здійснення прав фізичними і юридичними особами і тому підводячи підсумок, варто відзначити, що обов'язок зберігати таємницю вчинення нотаріальної

дії є основним принципом в діяльності нотаріусів, який запобігає можливості настання несприятливих наслідків у разі розголошення таємниці, бо додержання таємниці вчинених нотаріальних дій є одним із найважливіших правил діяльності нотаріуса, що забезпечує його авторитет і перешкоджає виникненню несприятливих наслідків для осіб, які звернулися до нотаріуса.

Отже, реалізація принципу збереження нотаріальної таємниці дає змогу, окрім іншого, проявити практичну дієвість нотаріату як публічно-правового інституту. І дієвість ця полягає, переважно в існуванні незалежного, розвинутого нотаріату, а також у повноцінному й ефективному його функціонуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про нотаріат»// Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – С. 383. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/para059#o59>.
2. Правовые основы нотариальной деятельности: [учеб. пособие] / под ред. В. Аргунова. – М.: БЕК, 1994. – 287 с.
3. Бондарева М. В. Принцип таємниці вчинення нотаріальних дій // М. В. Бондарева. – Київ: Часопис Київського університету права – № 4. – 2009. – С. 22.
4. Парасюк В. М. Нотаріальна таємниця: окремі спірні питання / В. М. Парасюк // Митна справа (Митний комплект): Митні правила. – 2010. – № 6. – Ч. 2. – с. 182–185.
5. Фурса С. Нотаріат в Україні. Загальна частина / С. Фурса, Є. Фурса. – К.: Вентурі, 1999. – 264 с.
6. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області № 415/3114/14-ц. – 23.08.2014 р. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40367333>.
7. Закон України «Про виконавче провадження»// Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 30. – С. 542. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/paran179#n179>.

Мелконян Нара Генриевна

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА НОТАРИАЛЬНОЙ ТАЙНЫ В НОТАРИАЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Статья посвящена изучению реализации принципа нотариальной тайны в нотариальном процессе. Раскрывается содержание понятия «нотариальная тайна» как одного из основополагающих принципов осуществления нотариальной деятельности. Вносятся предложения по заполнению пробелов в вопросе охраны нотариальной тайны и усовершенствования действующего законодательства о нотариате, регулирующего данный вопрос.

Ключевые слова: *нотариус, нотариальная тайна, принцип, нотариальное действие, нотариальное производство, нотариальная процедура.*

Melkonyan Nara

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF NOTARIAL SECRETS IN THE NOTARIAL PROCESS

The article is devoted to the study of the principle of secrecy of the notary in the notary process. Expands the concept of «notary secret» as one of the fundamental principles of notarial activities. Make proposals for filling gaps in the protection of the notary secrets, and to improve the existing legislation on the notariety, regulating the matter.

Key words: *notary, notary mystery, principle, notarial act, notarial proceedings, notarial procedures.*